

Geir Magnus Nyborg

Kjønn i kommersiell bevegelse

Høyesterett frifant i desember 2005 Stein-Erik Mattsson, som i 2002 distribuerte usladdet pornografi i et magasin han kalte Frie Aktuell Rapport. Saken gjaldt spørsmål om et illustrert trykt skrift hadde et innhold som ble rammet av forbudet mot utgivelse av pornografi fordi det inneholder «kjønnslige skildringer som virker støtende» (Høyesterett 2005/1084).

Høyesterett har med denne frifinnelsen foretatt en sterk liberalisering av hva som kan vises av pornografiske fotografier i trykte medier. Dette skjer til tross for at vår lovgivende makt en rekke ganger har uttalt at en ikke ønsker noen liberalisering i forhold til pornografi. Det er heller ikke skjedd noen endring av selve loven, men en endring i tolkningen av loven, motivert ut fra en antatt bevegelse i opinionen. Langt sterkere enn denne bevegelse i opinionen er den kommersielle bevegelse som Høyesterett nå gir drivstoff til. Jeg vil i det følgende se på hva høyesterettsdommen betyr for norske medier og trekke opp noen perspektiver på et område det er vanskelig å få en seriøs samtale om. Grunnen er at dette er et verdispørsmål mer enn et spørsmål om hva forskningen kan lære oss. Den teknologiske utvikling fører også til at forholdet til barn og mindreårige blir enda viktigere i debatten om pornografi. Større tilgjengelighet, nye medier og aggressiv markedsføring er noe av det som umuliggjør en rent teoretisk diskusjon av pornografi som en ytring mellom voksne.

Ingen endring for video og film

Vi trenger å ta med den definisjon på pornografi som hele debatten og domsavgjørelsen i Høyesterett bygger på, slik den kommer frem i straffelovens § 204:

Med pornografi menes i denne paragrafen kjønnslige skildringer som virker støtende eller på annen måte er egnet til å virke menneskelig nedverdiggende eller forrående, herunder kjønnslige skildringer hvor det gjøres bruk av lik, dyr, vold og tvang. Som pornografi regnes ikke kjønnslige skildringer som må anses forsvarlige ut fra et kunstnerisk, vitenskapelig, informativt eller lignende formål.

Denne paragrafen er ikke endret, og Høyesteretts endring i tolkningen av paragrafen bygger ikke på fakta, men på en påstand om at folk har endret syn på hva som

er støtende og ikke. Retten viser til professor Bente Træen, som har uttalt at befolkningens holdninger til pornografi «er sannsynligvis blitt mer aksepterende de siste 20 årene». Hun kan ikke vise til forskning i Norge, men viser til data fra Finland og Sverige.

Høyesterett slår fast at det må sondres klart mellom film og fotografier, da filmer ofte kan ha en langt sterkere virkning enn fotografier. Det er Medietilsynet som tar avgjørelser som hører inn under lov om film og videogram og kringkastingsloven. Høyesterettsdommen vedrørende fotografier tar sitt resonnementsmessige utgangspunkt i en del omstridte avgjørelser i Medietilsynet og Klagenemnda for film og videogram. Her gjengis for øvrig heller ikke faktagrunnlaget korrekt. De viser til at Klagenemnda godkjente filmen «Sansenes rike» i 2001 og at den også ble vist på NRK 25. januar 2003. Det retten ikke har fått med seg er at NRK ble sanksjonert av Medietilsynet for å ha vist denne filmen på fjernsyn.

De avgjørelser fra Medietilsynet og Klagenemnda som retten viser til, er meget omstridt. De aktuelle avgjørelser bygger på unntaksbestemmelsen i loven som sier at «som pornografi regnes ikke kjønnslige skildringer som må anses forsvarlige ut fra et kunstnerisk, vitenskapelig, informativt eller lignende formål». Ved å ta disse omstridte avgjørelsene til inntekt for en liberalisering, plasserer Høyesterett kioskpornoen inn i kunstens og kulturens rike, altså et slags utvidet, men noe avkledd kulturbegrep. Det som er helt klart, er at Høyesterett i sin avgjørelse om fotografier har latt seg påvirke av Medietilsynets og Klagenemndas avgjørelser om film med 18 års aldersgrense. Med den langt sterkere virkning film har, mener Høyesterett at avstanden mellom fotografier og film er blitt så stor at dette har ledet til den aktuelle dommen.

Det er imidlertid klart at det er ingenting i denne dommen (vedrørende fotografier) eller i dens premisser som har noen som helst betydning verken for film, video eller fjernsynssendinger. Denne konklusjonen sammenfaller med den konklusjon daglig leder Bjørn Stangjordet i Canal+ tilkjenner i flere medieoppslag etter dommen, nemlig at dette ikke hadde noen rettslige konsekvenser for hva som kunne vises på fjernsyn. Visning av film på fjernsyn er underlagt strengere lovmessige bestemmelser enn visning av film på kino med 18 års aldersgrense.

Forholdet voksne og barn

Både i debatten og i lovverket skiller det sterkt mellom voksne og barn i forhold til pornografi. Det trekkes fram hva voksne kan se og bli støtt/ikke støtt av, uten å trekke fram at det voksne kan se, også kan bli sett av barn når det gjelder hva som omsettes av video og, i enda sterkere grad, hva som vises på fjernsyn. Skillet mellom «vanlig» pornografi og barnepornografi er også kunstig. Det er i pornografiens rom dørene til barnepornoen åpnes. Noen ganger går folk inn fordi de ønsker det, noen ganger popper det opp nettsider en i utgangspunktet ikke har bedt om å få se. Kripos stanser millioner av forsøk på å gå inn på barnepornografiens nettste-

der. Det er ingen tvil om at trafikk på pornosider avler og øker trafikk på barnepornosider.

Høyesterettsdommen går – selv om den altså er avgrenset til fotografier – i motsatt retning av det vi ellers har sett i samfunnet vårt de siste årene. Vi har fått en rekke lover og selvpålagte retningslinjer som styrker barns rett til beskyttelse. Det er EUs fjernsynsdirektiv som har gitt oss kringkastingslovens § 2–7 om beskyttelse av mindreårige seere, som gir strengere lovmessige rammer enn hva som etter straffeloven kan vises på kino med 18 års aldersgrense. Her blir det gjort klart at der er «forbud mot å sende fjernsynsprogram som i alvorlig grad kan skade mindreåriges fysiske, psykiske og moralske utvikling, særlig hvis programmet inneholder pornografiske scener eller umotivert vold». Det var denne paragrafen Medietilsynet anvendte i sin sanksjon av NRK for visning av filmen «Sansenes rike». I samme paragrafen finner vi Vannskilleforskriften som regulerer innhold i forhold til sendetidspunkt av programmer som *kan være skadelige* for mindreåriges fysiske, psykiske og moralske utvikling. Norske kringkastere etterlever, med få unntak, dette prinsippet om et vannskille kl. 21 på kvelden. Det er likevel slik at det i en verden preget av digitalisering og konvergens ikke er lett å beskytte barn ved ensidig fokus på sendetidspunkt.

FNs barnekonvensjon er også blitt en del av vårt lovverk. Den inneholder to viktige forhold som går på barn og medier (Artikkel 17). Den understreker barns rett til «tilgang til informasjon og stoff fra et mangfold nasjonale og internasjonale kilder, særlig de som tar sikte på å fremme hans eller hennes sosiale, åndelige og moralske velvære og fysiske og mentale helse». Samtidig understrekes barns rett til vern «mot informasjon og stoff som er skadelig for hans eller hennes velbefinnende».

Både medier, reklamebransjen og andre aktører som er viktig for barn har utviklet og fornyet sine retningslinjer med sikte på å gi barn den rett til beskyttelse barnet har krav på. Et eksempel på dette er den barneparagrafen som for kort tid siden ble tatt inn i pressens Vær varsom-plakat.

Det er fra mange hold ytret ønske om en harmonisering av lovverket i retning av medieuavhengige bestemmelser. Dette er vanskelig i forhold til pornografi ettersom Internett ikke lett lar seg regulere. Det er imidlertid krefter innen EU som ønsker sterkere kontroll med det som publiseres på nettet. Resonnementet er at dersom det er mulig å beskytte pengene og kredittkortene våre på nettet, må det være mulig å gi barn en bedre beskyttelse.

Kroppens kommersialisering

I den sterke kommersialisering vi har sett på medieområdet de siste årene, går *kropp* inn som et viktig forretningsområde. Dette gjelder framstilling, vedlikehold, reparasjon og bruk av kroppen. Mange har beskrevet en tiltakende *seksualisering* av kulturen, og et søk på våre dominerende nettaviser skulle fjerne enhver tvil om

at nakenhet og sex er et satsingsområde som gir stor avkastning. I flere medier skjer det en bevisst grensesprenging, noe som presenteres som del av mediens natur. Både i reklame, i musikkvideoer og i ulike programmer ser vi uttrykk som også vitner om en *pornofisering* av kulturen. Dette går ikke så mye på billedlig framstilling av pornografi, men på bruk av pornografisens smale språk og uttrykksformer.

Flere har studert avisers førstesider og vist til at sex selger. NRK Kulturnytt hadde i 2004 en gjennomgang av sommerens sex-forsider i tabloidene. Opptellingen viste at VG hadde 13 og Dagbladet 22 forsider som hadde titler med sex i seg i tidsrommet 15. juni til 15. august. Dette førte til en heftig diskusjon i Journalisten. Jeg hadde en selsom opplevelse på O'Hare-flyplassen i Chicago nylig da jeg ikke fikk opp *vg.no* på en dataskjerm i en av terminalene. Budskapet var at «dette nettstedet inneholder stoff som ikke egner seg for offentlig visning». Merkelig nok kom *dagbladet.no* opp, men det kan skyldes en «systemsvikt».

Det er et etisk dilemma der mennesket blir et *kommersielt produkt* eller en *vare*. I pornografien er dette tydelig, når intimiteten blir utvendig og omsettelig. Det de fleste forbinder med privatsfæren blir brettet ut, og kropp blir en simpel forbruksvare. Det er en rekke etiske dilemmaer som reiser seg, i forhold til samlivsetikk og i forhold til vold mot kvinner og barn.

De som mener å finne noe pornografi de ville knytte et kvalitetsbegrep til, må finne seg i at resten blir en fornøyelse i fornedrelse. De mange som er opptatt av en teoretisk diskusjon omkring pornografibegrepet, bør ta seg en vandring der pornoaktørene tilbyr sine produkter. En slik vandring vil føre deg til områder der den kjønnslige omgang knyttes til rus, gruppesex, handikap, raser, mor/sønn, far/datter, gutt/bestemor, jente/bestefar, urin, avføring, voldtekt, mishandling, vold og dyr. Dette er ikke min tolkning, men slik innholdet merkes og markedsføres. Bilder og video krysser grenser mot mindreårige, mens en i tekster finner incestuøse forhold rikt beskrevet. Hele familien er involvert. Det er dette perspektivet som må være med når en vurderer pornografi som ytring og stiller spørsmål ved hva en liberalisering på dette området egentlig betyr.

Pornografi som ytring og som kommersielt produkt

En rekke land i verden har forbud mot salg og annen utbredelse av pornografi. Dette er på mange vis kulturbetinget. I mange land er reaksjonene på nakenhet, sex og pornografi i medier svært sterke, mens vi har hatt en situasjon i Skandinavia med ulike lover i de ulike land innenfor samme kulturområde. Danmark og Sverige har hatt et mer liberalt lovverk enn Norge. Innen EU ser medlemsstatene ulikt på dette, og det har vært en forståelse for at hvert land kan definere sin kulturpolitikk i tråd med nasjonale verdier og normer.

I Norge er det i hovedsak kirken og kvinneorganisasjoner som har stått lengst framme i kampen mot en liberalisering. For kirken er dette et samlivsetisk spørs-

mål der en distanserer seg fra seksualitet løst fra de læremessige rammer kirken definerer. Det handler om menneskets verd og verdighet.

I en mangeårig kontakt med foreldre i norsk skole er det imidlertid vanskelig å finne store forskjeller i holdninger basert på livssyn. Da er det hensynet til barn som er i fokus, og ingen ser på pornografi som en naturlig del av oppvekst og familiev.

Dersom en finner å begrense eller forby en ytring, må en kunne påvise at skadevirkningene er større enn andre sider ved ytringen. Det har vi gjort ved den lovgivning vi har i Norge. Vi ser ingen politisk vilje til å endre på dette, og det er etter mitt syn ingen grunn til liberalisering på dette området.

En utfordring for forskningen

Spørsmålet om pornografi er verdispørsmål der mennesket gjør sine etiske valg basert på politiske og/eller livssynsmessige vurderinger. Forskning kan ta fram noen sider ved dette problemfeltet, men det er få som vil treffe sine valg basert på forskningsresultater. Det er også få ting vi vet med sikkerhet om den rolle pornografi spiller for enkeltmennesket og for mennesker i parforhold.

Vi kan påvise en økt forekomst av sex og pornografi i ulike medier. Vi vet også at menn er hovedmålgruppen, særlig menn mellom 15 og 30 år. Magasinet Time har i flere utgaver de siste tiår satt søkelys på pornografi under ulike synsvinkler. I Time 1. mars 2004 finner en stoff om hvordan pornografi påvirker gutters syn på jenter og gutters syn på seg selv. Disse negative sidene finner en også i situasjoner der den ene i et parforhold (særlig mannen) er en stor forbruker av pornografi. De siste årene har forskere knyttet interesse til store kinofilms framstilling av sex, med utgangspunkt i forhold som prevensjon, usikker sex og spredning av kjønns sykdommer. I Journal of the Royal Society of Medicine fra oktober 2005 blir mange av kinoens kassasuksesser de siste 20 år presentert som direkte helsefarlige, sett fra denne synsvinkel (<http://www.jrsm.org/content/vol98/issue10/>). Det er klart at dette helseperspektivet blir mye mer alvorlig når en krysser grensen til pornografiens område.

Når jeg drar fram forholdet til barn som viktig i denne sammenheng, er det fordi jeg ser seksualiseringen og pornofiseringen av norsk kultur i sammenheng med et økt sexpress blant barn og unge. Det vi vet er at den seksuelle debutalder går nedover. For jenter gikk den ned fra 17,7 til 16,7 år fra 1992 til 2002. For gutter gikk den ned fra 18,5 til 18 år i samme tidsrom (Ung i Norge 2002, NOVA 2003). Vi har også fått nye områder for seksuelle overgrep, knyttet til chat, kontakt og formidling over Internett. Det er imidlertid vanskelig å trekke linjer fra mediekonsum til atferd på dette som på alle andre områder. Likevel legger publikum merke til den sterke kobling til pornografi vi finner i en rekke alvorlige drapssaker de siste årene, som for eksempel Baneheia-saken og barnedrapet i Steinkjer.

Nye arenaer og ny lov

Det som opptar foreldre og politikere mye akkurat nå, er det mange ser på som et resultat av en større åpenhet for sex og pornografi i norske medier. Vi har fått en rekke nettsted der barn og unge legger ut bilder av seg selv, til bedømmelse og avstemning. Mange av disse bildene har vært så utfordrende at vi i 2005 fikk en offentlig debatt som kulminerte i en ny bestemmelse i straffeloven § 204 a som omhandler fremstillinger som seksualiserer barn. Det er staffbart «å forlede noen under 18 år til å la seg avbilde som ledd i kommersiell fremstilling av rørlige og urørlige bilder med seksuelt innhold». Den første anmeldelse etter den nye loven er kommet, men vi er her inne på et område der det er meget vanskelig å trekke grenser.

Denne siste lovendringen viser hvor nødvendig det er å unngå ytterligere liberalisering på pornografiens område. Pornografi hørte lenge til et av mediens sumpområder. Det var ikke mange som ville assosieres med denne typen medieinnhold. Pornokapitalen har likevel arbeidet hardt for å vinne seg plass, og norske medier har på ulike måter gitt rom for dette. Vi opplever stadig at representanter for mer eller mindre seriøse magasiner og blad tas inn som deltakere i debattprogrammer i tv og radio, sammen med straffedømte pornohandlere. Mediene bidrar på denne måten til å alminneliggjøre og habilitere pornografi som uttrykksform.

Det som gjør utfordringene så store på dette feltet, er det faktum at det for lovgiverne er meget vanskelig å trekke grenser. Det er også vanskelig å praktisere disse for de tilsyn som blir overlatt denne oppgaven. Det er disse dilemmaer alliansen mellom pornokapital og ytringsfundamentalister benytter seg av i sin kamp for å liberalisere både lovgivning og tolkning av denne. Høyesterettsdommen vedrørende fotografier fra desember 2005 gir næring til disse kreftene, selv om dommen ikke har noen konsekvenser for hva som kan vises på kino med 18 års aldersgrense, eller for hva som kan vises på fjernsyn. Den bør utfordre politikere, medier og opinion til fortsatt arbeid med en sak som berører så mange. Lover skaper holdninger. Det er viktig for et samfunn å møte nye generasjoner med et lovverk som reflekterer et menneskesyn som gjør individet til noe uendelig mye mer enn en omsettelig gjenstand.

Geir Magnus Nyborg, generalsekretær
Familie & Medier – Kristent medieforum
e-post: gmn@fom.no